
MIRJANA ANTUNOVIĆ

KATALOZI ARHEOLOŠKE GRAĐE

Muzej grada Beograda, čije je sedište u Zmaj Jovinoj ulici br. 1, ujedinjuje više galerija, zbirke i legata. Na žalost, ove bogate zbirke i fondovi su nedostupni javnosti zbog nedostatka izložbenih prostorija. Da bi javnost, pa i zainteresovani stručnjaci ipak bili upoznati sa materijalom pohranjenim u depoima muzeja, Radna zajednica Muzeja grada Beograda je odlučila da pokrene izdavanje serije „Zbirke i legati muzeja“.

U ovoj ediciji je dosad izašlo 12 kataloga od kojih šest prezentira građu Arheološkog odeljenja. Prvi od njih je „Srednjovekovna keramika“ autora Mirjane Birtašević, izdat 1970. god. Potom slede: „Katalog praistorijskih metalnih predmeta“ dr Jovana Todorovića (1971), „Neolitska plastika“ Nikole Tasića (1973), „Novac kolonije Viminacijum“ Bojane Borić Brešković (1976), „Rimska keramika Singidunuma“ Dragoljuba Bojovića (1977) i nedavno izdati katalog „Rimske fibule Singidunuma“ istog autora.

Zbirka srednjovekovne keramike obuhvata materijal od kraja kasne antike do početka turskog perioda. Osnov ove zbirke je kolekcija Rikarda Štadingera, nastala u periodu 1934—1939. godine. Rikard Štadinger, arhitekta i kolekcionar, sakupljao je sav keramički materijal nađen prilikom građevinskih i zemljanih radova na teritoriji Beograda. Svoju zbirku je poklonio Opštinskom Muzeju, današnjem Muzeju grada i Beogradskom Univerzitetu. Univerzitet svoj deo zbirke ustupa muzeju 1947. godine. Na tim osnovama nastaje ova zbirka. Ona se od tada uvećavala materijalom sa sistematskih istraživanja nekadašnjeg srednjovekovnog vojnog i civilnog naselja, materijalom sa srednjovekovnih nekropola u selu Mirijevo i Rospri Cupriji, predmetima nađenim pri rekognosciranju terena i otkup-

ljenim primercima. Nakon integracije sa Narodnim muzejem Zemuna, u zbirku dospeva materijal sa teritorije istočnog Srema.

Danas fond srednjovekovne keramike predstavlja zaokruženu celinu značajnu za praćenje kontinuiteta života i razvoja naselja kao i promena unutar utvrđenja počev od VIII veka. Ovde prikazani nalazi su dosad objavljivani samo sumarno. Kroz katalog su dati samo karakteristični primerci sudova i obrasci ornamenata u pojedinim periodima, s osvrtom na preostali sličan materijal. Retki zatvoreni nalazi su prikazani u celini.

Prvo poglavlje predstavlja osvrt na razvoj i tipologiju keramike. Samo praćenje razvoja keramike kroz analizu njenih oblika, fakture i stila ukrašavanja, znači i istovremeno proučavanje svih promena vezanih za život naselja. Autor daje kratak prikaz vizantijske, varvarske, slovenske, srpske, italijanske, ugarske i austrijske keramike. Koliko to prostor dozvoljava, prikazan je istorijski razvitak keramičke produkcije, promene uslovljene populacionim i društvenim kretanjima, upoređivanje promena na keramičkoj proizvodnji u odnosu prema istoriji, kakvu nalazimo u istorijskim izvorima. Prvo poglavlje autor završava naglašavajući značaj ove zbirke koja svojom raznovrsnošću, kao i činjenicom da materijal potiče sa jednog uskog područja a da mu je vremenski raspon gotovo milenijum, predstavlja jednu od najvrednijih ove vrste u Srbiji.

U drugom poglavlju kataloga autor daje mineraloško-optičke i hemijske analize uzoraka srednjovekovne keramike sa beogradske tvrđave. Ove analize izvršila je laboratorija fabrike keramike u Mladenovcu (Borivoje Stepanović i Radoslav Žujović). U katalogu su dati rezultati ispitivanja šest primeraka.

Sledi kataloški deo. Svaki od prikazanih predmeta prati naziv, mesto nalaza (ukoliko je poznato), opis, dimenzije i inventarski broj pod kojim je zaveden u muzeju. Ukoliko je o predmetu ranije pisano, data je i literatura. Priložene su tabele sa crtežima, reprodukcije i dva plana (srednjovekovne peći i beogradske tvrđave). Katalog je preveden na engleski jezik.

Godinu dana nakon ovog kataloga u istoj ediciji izlazi i „Katalog praistorijskih metalnih predmeta“ dr Jovana Todorovića. U kraćem uvodu autor govori o nastanku zbirke. Prikazani materijal u ovom katalogu otkriven je uglavnom slučajno i to na nalazištima sa područja grada i njegove bliže i dalje okoline. Kako muzej grobne i druge zatvorene celine objavljuje u svojim posebnim izdanjima, ovaj katalog ne obuhvata veliki broj predmeta, (zbirka ih bro-

ji oko 700). U katalog su uvršteni i neki značajniji, za određenu epohu karakteristični predmeti, kojima mesto nalaza nije poznato. Klasifikacija metalnih predmeta je izvršena tako što su u prvu grupu odvojeni objekti iz zatvorenih celina koji imaju najveću naučno stručnu vrednost. U ovu grupu ulaze i predmeti iz manjih grobnih celina koje zbog oskudnosti materijala nisu objavljene zasebno.

U drugu grupu nalaza spadaju predmeti otkriveni na poznatim praistorijskim nekropolama sa Karaburme i Rospa Čuprije. U katalog su ušli samo oni slučajno otkriveni koji ne pripadaju ni jednoj grobnoj celini.

Materijal iz visokih lesnih profila obala Dunava na prostoru od Zemuna do Slankamena, sačinjava treću grupu. Uglavnom se datuje od srednjeg bronzanog do mlađeg gvozdenog doba. Ostali predmeti predstavljaju pojedinačne nalaze sa nalazišta oko ušća Save, praistorijske i protoistorijske epohe Podunavlja.

Razvrstavanje predmeta je urađeno prvenstveno prema postojećim širim periodima kao što su: eneolit, bakarno doba, bronzano doba, starije i mlađe gvozdeno doba. Unutar svake epohe, koje su obrađene u posebnim poglavljima, posle uvodnog dela izvršena je detaljna hronološka determinacija predmeta. Predmeti su izlagani hronološkim redom. U okviru svakog perioda data je i podela predmeta prema vrsti i nameni. Sve ovo, zajedno sa registrom nalazišta datim pre crteža, čini ovaj katalog preglednim i jednostavnim za korišćenje.

Zatim sledi katalog Nikole Tasića „Neolitska plastika“. Ova zbirka Muzeja grada Beograda sačinjena je od materijala koji potiče iz okoline grada. Kako ovo područje u neolitu predstavlja centar jedne dosta rasprostranjene i jake kulture, tako i predmeti zastupljeni u katalogu čine uglavnom vinčansku plastiku. Iako su o problemu neolitske, napose vinčanske plastike dosad izašli mnogi članci, studije pa i monografije, on je ostao nedovoljno protumačen. Razlog tome je što, i pored dosta obimne građe o tipologiji, postoji vrlo malo pokušaja da se protumači njeno značenje.

Zbirka je nastala putem poklona, prikupljanjem na terenu, ili putem otkupa, a jednim delom i preko sistematskih istraživanja. Znatno je uvećana pripajanjem Muzeja u Zemunu. Materijal u njoj je podeljen u dve grupe: jedna koju čine terakote dobijene, otkupljene i pribavljene preko kolekcionara i druga koju čini materijal sakupljen prilikom zaštitnih i sistematskih iskopavanja koje je vršio Muzej.

U prvom delu kataloga autor obrađuje tipologiju i evoluciju vinčanske plastike i periodizaciju

kulturne grupe, dajući na kraju ovog poglavlja svoja zapažanja o značenju i upotrebi neolitske plastike.

U drugom delu kataloga dat je prikaz svakog nalazišta sa koga potiče materijal, potom odnos sa materijalom ostalih nalazišta. Nakon svakog nalazišta imamo i kataloški deo predmeta koji potiču sa tog lokaliteta. Na kraju ovog dela dat je spisak nalazišta i spisak korišćene literature.

Katalog sadrži veliki broj dobro urađenih crteža i fotografija a preveden je na engleski jezik.

God. 1971. prof. Svetozar St. Dušanić, upravnik Muzeja srpske pravoslavne crkve, zaveštao je gradu Beogradu svoju zbirku rimskog novca kovanog u trima lokalnim rimskim kovnicama na tlu današnje Jugoslavije i Rumunije. Kako je ovaj materijal jako obiman, u katalogu Bojane Borić Brešković publikovan je novac kolonije Viminacijum. Novac municipija Stobi i provincije Dakije biće naknadno objavljen u istoj seriji.

Kolekcija prof. Dušanića je počela da se formira 1935. god. u Skoplju. Dolaskom u Beograd, prof. Dušanić stupa u kontakte sa širim krugom kolekcionara tako da njegova zbirka raste znatno brže. Pored pojedinačno nabavljenih primeraka u ovu kolekciju dospeva i značajna kolekcija viminacijumskog i dačkog novca Venecijanca Apostola Zena, kao i zbirka viminacijumskog novca dr Kamila Dočkala, direktora Dijecezanskog muzeja u Zagrebu.

Novac ove kolekcije je izuzetno dobro očuvan, pojedini primerci su izrazito retki, ali je njena najveća vrednost u naučnom kriterijumu po kojem je formirana. Zbirka nije stvarana po uobičajenom kolekcionarskom načelu — po jedan primerak od svakog tipa ili varijante — već se nastojalo da se sakupi celokupna produkcija triju kovnica. Za nas je to utoliko značajnije, što dve od tri kovnice pripadaju našem tlu, a od velikog su značaja za poznavanje privrednog razvoja rimskog Podunavlja pa i antičkog Beograda.

Predgovor katalogu je napisao dr Jovan Todović i u njemu je dao kratak istorijat zbirke sa osvrtom na njenu vrednost i značaj.

U uvodu Bojana Borić Brešković nas kratko izveštava o nastanku Viminacijuma i njegovoj lokaciji. Nalazi se nedaleko od ušća Mlave u Dunav u neposrednoj blizini današnjeg Kostolca. Od I veka naše ere na njegovoj teritoriji razvija se rimski logor legije VII Claudiae koja tu ostaje do kraja antike. Kraj logora se razvijaju kanabe i civilno naselje. Status municipi-

pija dobija za vreme Hadrijana (117—138). Početkom vladavine Gordijana III (238—244) postaje kolonija, a tada verovatno i stiže pravo kovanja bakarnog novca.

Hronološko određivanje novca autor daje odmah nakon uvoda, posle čega sledi razmatranje o metalu i nominalnoj vrednosti novca, sa dve table, potom o produkciji, natpisima, predstavama i umetničkim osobinama. U zaključku autor ukazuje na to da se viminacijumski novac ističe u masi lokalne monete obimnošću produkcije, preciznošću hronoloških podataka. Oznake godine lokalne ere na reversu i upotreba prigodnih tipova reversa od velikog su značaja za istorijska razmatranja.

Kovnica počinje sa radom 239/240 god., a prestaje 254/255 g. Zbirka koju čuva muzej grada Beograda broji 1700 primeraka i pruža značajne podatke za naučna istraživanja.

Zbirka lokalnog novca kolonije Viminacijuma sređena je u celini po vladarima i članovima vladarskih porodica. Primerci monete svakog vladara, carice i cezara razvrstani su potom prema godinama lokalne ere kad su emitovane, s tim što u istoj godini dolaze prvo veći a potom manji nominali obeleženi u katalogu kao velika (VB), srednja (SB) i mala (MB) bronza. Manje varijante u okviru tipova navedene su uz sam primerak na koji se odnose. Svaki primerak u katalogu ima redni i inventarski broj pod kojim se čuva u Muzeju grada Beograda. Pored svakog primerka data je i oznaka težine u g., promer u mm i odnos osa aversa i reversa. Posebno su naznačeni, ukoliko su poznati, provinijencija ili neki drugi podaci vezani za novac.

Katalog sadrži veliki broj reprodukcija koje su, da bi bile jasnije i preglednije, uvećane za trećinu. Broj reprodukcije odgovara rednom broju pod kojim je dat opis u katalogu, dok je broj table na kojoj se nalazi reprodukcija dat u katalogu uz redni broj. Posebno su reprodukovani portreti svih ličnosti kojima je kovano, kao i standardni prikazi na reversu ovog novca. Priložena je i karta nalaza ostava novca kolonije Viminacijum.

Upravo zbog načina na koji je građa prezentirana (veliki broj pregledno datih podataka), katalog je koristan kako stručnjacima tako i zainteresovanim laicima.

U inventaru Odseka za antiku Arheološkog odeljenja, kao i u studijskoj zbirci, najzastupljenija je rimska keramika. Katalog Dragana Bojovića ne obuhvata sve primerke. Kako sam navodi, kriterijum za obradu predmeta u ovom katalogu bio je da budu zastupljene sve tipične forme, koliko je to bilo moguće, ali i karakte-

ristični primerci sa svih do sada poznatih lokaliteta koje obuhvata Muzej grada Beograda južno od Save i Dunava. Većim delom građu ovog kataloga čini keramika nađena na prostoru koji je zahvatio rimski Singidunum (Castrum, Canabae legionis, civilno naselje-municipium i colonia Singidunum) i njegova gradska teritorija (ager Singidonensis). Iako je rimski Singidunum bio manji od današnjeg Beograda, ipak, nalazi iz Obrenovca i sela Ušća, prezentirani u katalogu, ne protivreće osnovnoj temi rada.

Katalog je dat u četiri odeljka. U prvom je dat kratak pregled zbirke (nastanka i razvoja), drugi deo čine autorova zapažanja o rimskoj keramici. U trećem odeljku je opis predmeta, pri čemu je svaka kataloška jedinica podeljena na dva dela. Prvi sadrži najkraći opis sa naglaskom na boji pečenja i načinu ukrašavanja, a u drugom su navedeni mesto i uslovi nalaza, dimenzije i inventarski broj predmeta. Predmeti su opisivani pod kataloškim brojem koji odgovara crtežima u četvrtom delu kataloga i fotografijama za one predmete za koje postoje.

Istorijat i opis zbirke su dosta iscrpno dati. Počevši od nastanka muzeja i načina na koji je oformljen, autor daje i istorijat odseka za antiku. Godine 1941. izdat je pravilnik kojim se prvi put muzej deli na zbirke. Tada se pominje i arheološka zbirka koja sadrži i rimski materijal. Zbirka keramike se dopunjuje poklonima pojedinih ustanova, zaostavštinama sakupljača antičkih starina (Štaudingerova zbirka), materijalom sa hitnih intervencija za vreme građevinskih radova, a najviše materijala je pribavljeno sistematskim arheološkim iskopavanjima.

U poglavlju „Rimska keramika Singidunuma“, Dragoljub Bojović daje pregled dosadašnjih rezultata proučavanja keramike. Radi veće preglednosti kataloga sledi i spisak nalazišta sa kojih materijal potiče. Poseban spisak je dat za Štaudingerovu zbirku. U posebnim poglavljima dat je pregled terra sigillate, posuđa ukrašenog pečatom i ostalih keramičkih vrsta (krčazi, zделе, sudovi sa dve drške, tanjiri, lonci, urne kationice, tarionici, amfore, pitosi, minijturni sudovi i poklonci). Na kraju ovog poglavlja izneta su zaključna razmatranja. Keramiku Singidunuma karakteriše brojnost, raznovrsnost i solidnost izrade. Izrađivana je na tri načina: slobodnom rukom, na vitlu i u kalupima. Keramika zastupljena u ovom katalogu nastala je od sredine I do sredine V veka naše ere. Tako širok vremenski raspon, uz njegovo poreklo sa uže teritorije čini ovu zbirku izrazito vrednom za dalja istraživanja.

Držeći se principa obrade kataloške građe, autor ne ulazi u hronološku determinaciju keramike, smatrajući da bi takva tema zahtevala dublji

analizu i više prostora. No i pored toga za katalog je karakteristično obilje podataka i preglednost.

Poslednji katalog koji je dosad izašao u ovoj seriji, „Rimske fibule Singidunuma” Dragoljuba Bojovića, bio je i povod da napišemo ovaj osvrt. Ovo je jedini dosad izdat zbirni prikaz fibula rimskog perioda za Singidunum i područje koje mu kulturno gravitira, rimsku provinciju Gornju Meziju. Upravo činjenicu da su fibule ovog prostora ostale nepoznate u stručnoj literaturi i sam autor navodi kao razlog za obradu ove građe. Da bi materijal bio što bolje obrađen i kulturno-hronološki opredeljen, autor je pregledao zbirke fibula u muzejima u Beogradu, Smederevu, Požarevcu, Negotinu, Zaječaru, Prištini, Paraćinu, Svetozarevu i Kragujevcu. Zahvaljujući već publikovanoj građi koristio je i materijal iz Niša, pa i terensku dokumentaciju sa lokaliteta u Đerdapu.

Posle Narodnog muzeja, Muzej grada ima najveću zbirku fibula u SR Srbiji, a potonja je utoliko značajnija jer sve fibule potiču sa jedne uže teritorije. Ujedno, fibule su pored keramike najzastupljenije u Odseku za antiku Arheološkog odeljenja.

Fibule potiču sa teritorije rimskog Singidunuma. Najvećem broju primeraka nije poznato mesto i uslovi nalaza, ali sve potiču sa teritorije današnjeg Beograda.

Katalog sadrži pet delova. U prvom delu dat je kratak opis nastanka i razvoja zbirke. Navodeći načine na koje su predmeti dospeli u zbirku, autor daje kataloške brojeve onih koje je muzeju poklonila ili prodala dr Sofija Todorović Dunjić. Poglavlje je završeno pregledom fibula po mestima nalaska radi lakšeg korišćenja kataloga.

Drugi deo kataloga je namenjen ne toliko stručnjacima koliko studentima i zainteresovanim laicima. U njemu je dato poreklo naziva, kratak istorijat fibula, njihova namena i konstrukcija kao i materijal i tehnologija izrade.

Treće poglavlje kataloga je i najopširnije. U njemu je uz dosta podataka prikazano 37 tipova fibula koje se sreću na našem tlu sa njihovim varijantama. Pored naziva za tip fibule stoje i primerci (njihovi brojevi) kojima je ovaj tip ili varijanta zastupljen u katalogu. U uvodu, za lakše praćenje razvoja rimskih fibula autor kao prvi tip, navodi pozno latenske fibule, iz kojih su se rimske, i razvile. U zaključku je dat osvrt na izloženu građu uz pregled prostora na kojima su pojedini tipovi nastali i odakle su uvezeni na naše područje.

Četvrto poglavlje je katalog fibula. Nakon kataloškog broja i oznake table na kojoj se nalazi crtež, dat je inventarski broj, način na koji je primerak dospao u zbirku, lokalitet sa kojeg potiče, dimenzije i opis predmeta.

U petom delu kataloga su table sa crtežima.

Značaj kataloga je veliki za dalja proučavanja ovog materijala na našem tlu, kako zbog obimnosti tako i zbog detaljne tipologije i hronologije.

Svi katalogi koji su do sada izašli u ovoj seriji odlikuju se izuzetno dobrom opremljenošću i funkcionalnošću. Prodaje ih muzej grada po pristupačnim cenama pa tako, uz izložbe u izložbenim prostorima kojima raspolaže, Muzej grada Beograda uspeva da svima zainteresovanim prezentira bogate zbirke kojima raspolaže. Ova edicija će se nastaviti.

